

การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำบาลีสันสกฤตในภาษาไทย

Changing of the meaning of Pali and Sanskrit words in Thai language

1
อาจารย์อดุลย์ คงเรือง

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการศึกษาครั้งนี้ คือ เปรียบเทียบความหมายของคำบาลีสันสกฤตในปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๔๓ กับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ บทตั้งของคำบาลีสันสกฤตที่มีรูปคำตรงกัน แต่บนนิยามความหมายต่างกันในหนังสือสองเล่มดังกล่าว โดยใช้เกณฑ์การเปลี่ยนแปลงความหมายแบบเข้า ความหมายกว้างออก และความหมายย้ายที่ของพระยาอนุมานราชธน ผลการศึกษาปรากฏว่า การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำบาลีสันสกฤตในภาษาไทย มีการเปลี่ยนความหมายทั้งแบบเข้า กว้างออก และย้ายที่ และมีความหมายเปลี่ยนจากรูปธรรมเป็นนามธรรม หรือจากนามธรรมเป็นรูปธรรมอีกด้วย

คำสำคัญ การเปลี่ยนแปลงความหมาย, คำบาลีสันสกฤต, ภาษาไทย

Abstract

This study aims at comparing of the meaning of Pali and Sanskrit words in the lexicon of Pali, Thai, English and Sanskrit of His Royal Highness Krommaphra Chandaburinarnath with the Royal Institute Dictionary, B.E. 2542 (1999). The information used for this research consists of the original of Pali and Sanskrit words that have same root but different definition in the mentioned two books using the standard of the changing of narrower meaning, broader meaning and shifted meaning of Phraya

¹ สาขาวาชีวะไทย รุ่นที่ ๔ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จังหวัดกรุงเทพฯ รหัสไปรษณีย์ ๑๐๔๐๐

Major Thai Faculty of Humanity Kasetsart University Bangkok 10900 Corresponding author
e-mail : nom.pang@yahoo.com

Anumanrajathon. It is found that the changing of the meaning of Pali and Sanskrit words in Thai language consists of the changing of narrower meaning, broader meaning and shifted meaning, including the meaning that has been changed from concrete object to abstraction and vice versa.

Keywords: Changing of meaning, Pali and Sanskrit words, Thai language

บทนำ

ภาษาที่เป็นคำพูดและสัญลักษณ์ของภาษาคือตัวอักษรแทนคำพูด ย่อมเป็นเครื่องสื่อสารให้ผู้พูดหรือผู้เข้าใจภาษาอ่านเข้าใจความรู้สึกนึกคิดและความต้องการของกันและกันได้ การรวบรวมคำพูดของภาษาไว้ด้วยตัวหนังสือซึ่งเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของภาษา ไม่ว่าจะอยู่ในรูปอภิธานศัพทานุกรม พาหนูกรม พจนานุกรม หรือสารานุกรม ย่อมอำนวยประโยชน์แก่ผู้ศึกษาอย่างมหาศาล

หนังสือพจนานุกรมหรืออปทานุกรมเป็นหนังสือสำคัญที่ห้องสมุดต้องให้มีเป็นอันดับแรก แม้ในหนังสือสุโพธารังการ ซึ่งเป็นตำราศิลปะการประพันธ์ของภาษาบาลี ก็ได้กล่าวถึงความสำคัญของพจนานุกรมหรืออปทานุกรมว่า

ໂຢ ສທຖສຕັກສໄລ ກຸລືໄລ ນິ້ມນຸ່ງ-
ຂນໂຫວລັງກົດສຸ ນິຈາກຕາກໂຍໂຄ
ໂສຢ ກວິດຕົວກິໂລປີ ກວິສູ ສາງຍ-
ໂມຄູຍໜ ວິນທະ ຫີ ກິຕຕິມມນທຽບ.

ชนได ฉลาดในศัพทศาสตร์ นิจฉันทุศาสตร์ ฉันทศาสตร์
และอลังการศาสตร์ มีความขยันหมั่นฝึกฝนอยู่เป็นนิ�ย์
ชนนั้น แม้จะบกพร่องจากคุณเครื่องความเป็นกวิญบ้าง
ก็จะถึงความนับเนื่องในหมู่กวี และประสบเกียรติคุณไม่น้อยเลย (๑)

หนังสือปทานกุรุณสีภาษา คือ บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเรียบเรียงไว้เป็นฉบับที่ทรงคุณค่าทางอักษรศาสตร์และภาษาศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง สมตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชประวัติไว้ในคำนำของหนังสือปทานกุรุณว่า ปทานกุรุณ บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเรียบเรียงไว้เป็น

หนังสือตำราที่สำเร็จขึ้นด้วยการศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวางของลีกซึ้ง จัดเป็นหนังสือที่มีค่ามากในทางอักษรศาสตร์และภาษาศาสตร์ ซึ่งนักศึกษาจะอาศัยใช้ในการศึกษาภาษาบาลี ศึกษาพระพุทธศาสนาตลอดจนวิชาการสาขาอื่น ๆ อีกด้วย

หนังสือปทานุกรมเล่มนี้เรียบเรียงขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินธรรมราชาธิราช พระมังกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชประวัติว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงมีความรู้แต่กذاณในภาษาบาลี ควรที่จะได้ทรงเรียบเรียงปทานุกรมภาษาบาลี แปลเป็นไทยขึ้นไว้บ้าง พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถจึงได้ทรงเริ่มงานทำปทานุกรมนั้น ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๖๖ ทรงพระอุตสาหะแต่งเติมต่อมาในยามว่างราชการเวลาเย็นและค่ำวีได้ขาด โดยมีหลวงเทพครุณานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช เปรียญ) เป็นที่ปรึกษาช่วยเหลือ จนสำเร็จในรัชกาลสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระบปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังไม่ได้จัดพิมพ์ รอโอกาสอันควรจัดพิมพ์ขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของชาติ

ต่อมา เมื่อถึงคราวที่หม่อมหลวงบัว กิติยा�กร มีชนมายุครบ ๖๐ ทัศ ในวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงเรียบเรียงไว้นั้นขึ้นพระราชทาน ด้วยทรงหวังพระราชหฤทัยให้เป็นการเผยแพร่วิทยาการเป็นประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าแก่นักศึกษาและแก่การศึกษาของประเทศไทยยั่งยืนสืบไป (๒)

ปทานุกรมของพระเจ้าบรมวงศ์เรอ กรมพระจันทบูรนถนาถ มีคำตั้งเป็นคำบาลีสันสกฤต เขียนด้วยอักษรไทยและอักษรโรมัน เช่น ขตติยานี (ป.) Khattiyani (Pali) กษัตริยานี (ສ්ම්) Ksatriyani (Sanskrit) และให้ความหมายเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คือ นางกษัตริย์, a kshatriya lady or princess. คำตั้งบาลีสันสกฤตในปทานุกรมนี้ ก็จะไปปรากฏทับชื่อนักน หรือ ควบเกี่ยวกันกับคำตั้งบาลีสันสกฤต ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน โดยพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เลือกคำบาลีหรือสันสกฤตคำใดคำหนึ่งเป็นคำตั้ง เช่น คำบาลีสันสกฤตสองคำว่า ขตติยานี กับ กษัตริยานี จะปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเพียงคำสันสกฤตคำเดียวว่า กษัตริยานี โดยแหล่งคำเหลือเพียงว่า กษัตรี ให้ความหมายว่า กษัตริย์ผู้หญิง เจ้าผู้หญิง สตรี กษัตริย์

หนังสือพจนานุกรมเป็นหนังสือรวบรวมคำที่มีอยู่ในภาษา เมื่อเป็นพจนานุกรมของภาษาใด ก็รวบรวมคำที่มีอยู่ในภาษานั้น หนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เป็นหนังสือรวบรวมคำที่

มีใช้อยู่ในภาษาไทย ซึ่งเป็นภาษาของคนชาติไทย ด้วยเหตุนี้ หนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน จึงเป็นสมบัติของคนไทยทุกคน มิใช่เป็นสมบัติของผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ คนไทยทุกคนจึงช่วยกัน สร้างสรรค์และช่วยกันใช้สื่อสารเป็นภาษาราชการ เพื่อรักษาไว้ให้บริสุทธิ์เป็นความเจริญของงานด้าน วัฒนธรรมไทยสืบไป (๓)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ บอกที่มาของคำภาษาต่างประเทศที่มีใช้ในภาษาไทย ๑๔ ภาษา คือ เขมร (ឃ.) จีน (ຈ.) ชวา (ខ.) ญี่ปุ่น (ญຸ) ตะเลง (ຕ.) เปงก้าtie (ບ.) ปาลี หรือ บาลี (ປ.) ผู้รั่งเศส (ຝ) malay (ມ.) ละติน (ລ.) สันสกฤต (ສ.) อังกฤษ (ອ.) อินดี (ອ.) (๔) คำบาลีสันสกฤตเป็นคำที่มีจำนวนมากที่สุดกว่าภาษาต่างประเทศอื่น ๆ ในหนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เพราะคำบาลีสันสกฤตเป็นภาษาจารึกหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เมื่อรับการถ่ายทอดหลักพุทธธรรมผ่านภาษาบาลีสันสกฤต ภาษาบาลีสันสกฤตจึงเข้ามายึด主导地位ในวิถีชีวิตอย่างสัมภ์ไทยอย่างแนบแน่น

คำภาษาต่างประเทศในภาษาไทยที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๑๕ มีคำบาลีมากที่สุด ๒๕,๐๐๐ คำ รองลงมา คือ คำภาษาสันสกฤต ๒,๗๖๖ คำ และคำที่เป็นทั้งบาลี ทั้งสันสกฤตมี ๑,๒๐๐ คำ รวมทั้งหมด ๕,๘๙๓ คำ (^๕) และงานวิทยานิพนธ์เรื่องวัฒนธรรมคำยืนมีที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๑๕ สรุปไว้ว่า มีคำภาษาบาลีมากที่สุด ๒,๗๗๗ คำ (^๖)

การนิยามความหมายของคำภาษาบาลีสันสกฤตจำนวนมากในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นการนิยามความหมายโดยราชบัณฑิต โดยส่วนมากก็นิยามตามความหมายเดิมของคำบาลีสันสกฤต ซึ่งมีความหมายคล้ายตามปathañgrmบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต แต่ก็มีคำบาลีสันสกฤตบางคำ ที่ราชบัณฑิตให้คำนิยามความหมายตามบริบทของสังคมไทยที่ใช้ภาษากันอยู่ ในสมัยนั้น ดังนั้น จึงแสดงตัวอย่างการนิยามความหมายของคำบาลีสันสกฤตจากพจนานุกรมทั้งสองฉบับนี้ โดยใช้คำย่อต่อไปนี้

ปทน. หมายถึง ปทานุกรรบภาคีไทย อังกฤษ สันสกฤตฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เรอกรัมพระจันทร์บุรี-
นวนາถ พ.ศ. ๒๕๕๓

พจน. หมายถึง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๙

การนิยามความหมายของคำบาลีสันสกฤต ในปท�. และ พจน. มีทั้งเหมือนกันและแตกต่างกัน
ซึ่งเกิดจากวิธีการนิยามความหมายในรูปแบบปัจเจกบุคคลของปท�. และการนิยามความหมาย
ในรูปแบบคณะกรรมการ โดยอาศัยบริบทของสังคมไทย เช่น

ໄມໂທ

ปทน. : ความล่มหลง ความหลง สยบ ความไม่รู้ เขลา หลง วิสัยญี่ปุ่น

พจน. : ความหลง ความเขลา ความโง่ โกรธ

กุญแจพี, กระถุงพี

ปทน. : ผู้มีทรัพย์

พจน. : ชนชั้นต่ำ, นิยมใช้คุก็ป้า尉 เป็น尉รักษ์ภูมิพิ

วิเคราะห์

ปทน. : ความถือผิดกัน ทะเลวิวาทกัน ร่างกาย เนื้อความเครื่องถืออาว กาย การทุ่มเลี้ยง

พจน. : การทะเลาะ การต่อสู้ร้าย ร่างกาย รูปร่าง ตัว การแยกออกเป็นส่วน โครงสร้าง แยกออกเป็นส่วน ๆ เพื่อการศึกษาให้ถ่องแท้

สงสาร

ปทน. : สงสาร, วักษะเป็นที่ท่องเที่ยวไป

พจน. : การเวียนว่ายatyagikid การเวียนatyagivnikid โลก รูสีกเห็นใจในความเดือดร้อน รูสีกห่วงใย
ด้วยความเมตตากรุณा

၁၆၈

ปทน. : ธรรมชาติอันสวยงาม ความสวยงามคือรู้สึกความรู้สึก ความงาม ความสวยงาม ความอิมใจ สุขใจ ความเจ็บปวด

พจน. : ความรู้สึก ความรู้สึกทักษะ ความเจ็บปวด ทักษะทรมาน สังเวชสลดใจ

ມາກ

ปทน. : ภพแลกพอันเจริญ ภพน้อยภพใหญ่

พจน. : ความเป็นอยู่และไม่ใช่ความเป็นอยู่ ภพและไม่ใช่ภพ ภพน้อยภพใหญ่

ພາກພອ

ปทน. : ผลและผลอันเจริญ ผลเล็กผลใหญ่

พจน. : ลูกไม้ใหญ่น้อย

ចំណាត់ការ

งาน : ต้านทาน ที่พึง นิพพาน

พจน. : เมืองแสดงกิจการค้ามีมาแล้วแต่โบราณหลัง เรื่องราวนานที่เล่ากันสืบ ๆ มา

กบฏ, กระบาก

ปทน. : กระเบื้อง กะหลกศีรษะ ส่วนแห่งวัตถุมีหม้อเป็นต้น

พจน. : ส่วนกลางของกะโหลกศีรษะ แผ่นกระเบื้อง ลานกลางหมู่บ้าน ภาษาจะที่ใส่เครื่องเข่นผิว

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงคำบาลี-สันสกฤต มีการศึกษาทั้งด้านการเปลี่ยนแปลงรูปคำและการเปลี่ยนแปลงความหมาย เช่น วัฒนธรรมภาษาคำยืมของคำยืมที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๑๕ ของไตรราม ประมวลศิลป์ชัย (๓), การศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านคำและความหมายของคำบาลี-สันสกฤตในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๑๕ และ พ.ศ. ๒๕๔๒ ของ สุกัญญา索迦 ใจกล้า (๔), เปรียบเทียบพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๑๕ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ หมวดอักษร ก-ຂ ของสาขา พงษ์พาณิช (๕)

ส่วนการศึกษาเปรียบเทียบความหมายของคำบาลีสันสกฤต ในปaganุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ กับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ยังไม่มีการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบความหมายของคำบาลีสันสกฤตในปaganุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อทราบความหมายบาลีสันสกฤตในปaganุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรี-นฤนาถว่า มีความหมายตามรากศัพท์เดิมเป็นอย่างไร และมีความหมายที่เปลี่ยนแปลงหรือคงสภาพเดิมในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ มา干嘛น้อยเพียงใด เพื่อให้เห็นถึงค่านิยมในการสร้างสรรค์ความหมายใหม่ของคำบาลีสันสกฤตในบริบทของสังคมไทยต่อไป

វេសត្វូរក្រណ៍នៃវិធីការគិតថ្លែង

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis Research) ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

๑. การรวมข้อมูล

ศึกษาเอกสารแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความหมายของคำ ทั้งตำราวิชาการเอกสาร บทความวิทยานิพนธ์และงานวิจัยเกี่ยวกับความหมายของคำ เช่น วรรณศาสตร์เบื้องต้น, (๑) ความรู้เบื้องต้นทางวรรณศาสตร์, (๒) การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำในหนังสืออักษรภิรานครับท์ของหมอบรัดเลย์, (๓) นิรุกติศาสตร์, (๔) การวิเคราะห์ความหมายของคำในสำนวนที่มีความหมายแห่งความคิดเห็นเชิงแสวงหาและนัยยะ ; ๔๕ศีลธรรมเชิงวรรณศิลป์ (๑) Leopard, R. Landau ๒๐

(၁၅) R. C. Childers. Dictionary of the Pali Language. (၁၃)

ข้อมูลที่ใช้ศึกษาวิจัยนี้มาจากการหนังสือ ๒ เล่ม ได้แก่ ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนุญาต พ.ศ. ๒๕๕๓ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ในการทำวิจัยนี้ จะพิจารณาคัดเลือกเฉพาะคำบาลีหรือคำสันสกฤตที่รูปเหมือนกัน แต่มีความหมายแตกต่างกันหรือคำพ้องรูปต่างความหมายทั้งในปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนุญาต พ.ศ. ๒๕๕๓ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ส่วนคำบาลีหรือคำสันสกฤตที่รูปเหมือนกัน และมีความหมายเหมือนกันจะไม่นำมาศึกษา วิเคราะห์ในงานวิจัยนี้

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ มีบทตั้งแรกเป็นคำบาลี บทตั้งที่สองเป็นคำสันสกฤต ตามด้วยบทนิยามภาษาไทย เช่น บทตั้งแรกเป็นบาลีว่า ชตติ-yanī บทตั้งที่สองเป็นคำสันสกฤตว่า กุษตรियाणी นิยามแรกเป็นภาษาไทย ว่า นางกษัตริย์ และนิยามที่สองเป็นภาษาอังกฤษว่า a kshatriya or princess ส่วนในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ บทตั้งแรกเป็นได้ทั้งคำบาลีหรือสันสกฤตอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อบทตั้งแรกเป็นคำบาลี บทนิยามความหมายเป็นภาษาไทยแล้วจะตามด้วยบทตั้งที่สองเป็นคำสันสกฤตเทียบไว้ข้างหลัง เช่น ขณะ [จะหนะ] น. ครรุ, ครรั้ง, คราว, เวลา, สมัย. (ป.; ส. กษณ). เมื่อบทตั้งแรกเป็นคำสันสกฤต บทนิยามความหมายเป็นภาษาไทยแล้วจะตามด้วยบทตั้งคำสันสกฤตเทียบไว้

ข้างหลัง เช่น สกนธ. [สสกน.] น. ขันธ. กอง, ส่วนร่างกาย, ร่างกาย. (ส.; พ. ชนธ.). หรือบางทีก็มีเพียง บทตั้งเป็นคำบาลีหรือคำสันสกฤตอย่างได้อย่างหนึ่ง บทนิยามความหมายเป็นภาษาไทย แต่ไม่มีบทตั้ง ที่เป็นคำบาลีหรือสันสกฤตอยู่เทียบไปว่าข้างหลัง เช่น กษัตรี [กะสัตtri] (กลอน) น. กษัตริย์ผู้หลง เช่น สมเด็จพระแก้วกษัตรี. (ม. คำหลวง ทานกันต์); เจ้าผู้หลง เช่น สองกษัตรีเจ้าหล้า แกล้วกว่าแกลัวใจ กล้า กว่ากล้าก้าวอ่าย. (ลอ); ศตวี เช่น จักเสื่อมสวัสดิ์กษัตรี. (กฤษณา).

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำบาลีสันสกฤตในปทานุกรมบาลีไทย
อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ กับพจนานุกรม
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒

๓. ระเบียบวิธีวิจัย

เมื่อผู้วิจัยรวมคำศัพท์ที่อยู่ในเกณฑ์ที่กำหนดได้แล้ว ผู้วิจัยจะนำคำศัพท์ทั้งหมดมาจัดเรียงโดยพิจารณาคำศัพท์ทั้งในปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ผู้วิจัยพบว่า คำบาลีสันสกฤตมีรูปพ้องกันแต่มีความหมายต่างกันสามลักษณะ ได้แก่ ความหมายแคนเข้าความหมายกว้างๆ ก็และความหมายแคบๆ ที่

ความหมายแคบเข้า คือ การเปลี่ยนแปลงของคำที่กล่าวอ้างถึง เดิมมีจำนวน ประเภทหรือปริมาณของความหมายมาก เมื่อนำคำที่กล่าวอ้างถึงนั้นมาใช้ มีจำนวนหรือประเภทหรือปริมาณของความหมายน้อยลงกว่าเดิม

ความหมายกว้างออก คือ การเปลี่ยนแปลงของคำที่กล่าวอ้างถึงเดิมมีจำนวน ประเภทหรือปริมาณของความหมายน้อย เมื่อนำคำที่อ้างถึงนั้นมาใช้ มีจำนวนหรือประเภทหรือปริมาณของความหมายมากขึ้นกว่าเดิม

ความหมายย้ายที่ คือ การเปลี่ยนแปลงของคำที่กล่าวอ้างอย่างถึง เดิมมีความหมายอย่างหนึ่ง เมื่อนำคำที่กล่าวอ้างถึงนั้นมาใช้ กลับมีความหมายเป็นอีกอย่างหนึ่ง (๗)

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาจำแนกกลุ่มหรือหมวดหมู่ตามการเปลี่ยนแปลงของความหมายของบาลี สันสกฤตในปaganum บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ (ปagan.) และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๑ (พจก.) ดังนี้

๓.๑ ความหมายคำบเข้า เช่น

กัณฑุกะ

ความเดิมในปัจจุบัน. คือ หนาม, ข้าศึก, ขนัญชัน

ความหมายแคบเข้าในพจน. คือ หนาม

๓.๒ ความหมายกว้างออก เช่น

กษัตริ

ความเดิมในป่าน. คือ นางกษัตริย์

ความหมายแคบเข้าในพจน. คือ กษัตริย์ผู้หลง, เจ้าผู้หลง, สตรี, ผู้หลง

๓.๓ ความหมายย้ายที่ เช่น

กุญแจพี

ความเดิมในปัจฉน. คือ ผู้มีทรัพย์

ความหมายแคบเข้าในพจน. คือ ชนชั้นต่ำ

๔. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลกลุ่มความหมายของคำบาลีสันสกฤตที่เปรียบเทียบได้ทั้งกลุ่มความหมาย
แคบเข้า ความหมายกว้างออก และความหมายย้ำๆ ที่ มาวิเคราะห์แยกเป็นกลุ่มย่อยในลักษณะรูปธรรม
และนามธรรม

ผลการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำบาลีสันสกฤตในภาษาไทย โดยมีความหมายต้นทางจากปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ และมีความหมายปลายทางจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๗ ความหมายของคำบาลีสันสกฤตในปทานุกรมเป็นการนิยามความหมายตาม **Dictionary of the Pali Language by Robert**

Caesar Childers. ซึ่งมีบทตั้งเป็นภาษาบาลีอักษรโรมัน ภาษาสันสกฤตอักษรเท่านครี และมีบทนิยามความหมายเป็นภาษาอังกฤษ บทตั้งบทบาลี บทตั้งสันสกฤตและบทนิยามภาษาอังกฤษในพจนานุกรมบาลีของโรเบิร์ต ซีซาร์ ชิลเดอร์ส (Robert Caesar Childers) นั้น ตรงกับบทตั้งภาษาบาลี บทตั้งภาษาสันสกฤตและบทนิยามภาษาอังกฤษในปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนุญาต พ.ศ. ๒๕๕๓ เพียงแต่ในปทานุกรมได้เพิ่มบทนิยามความหมายภาษาไทยเข้ามา จึงกล้ายเป็นพจนานุกรมสี่ภาษา คือ บทตั้งเป็นภาษาบาลีสันสกฤต บทนิยามความหมายเป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทย

ส่วนในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๗ มีบทตั้งภาษาบาลีสันสกฤตอักษรไทย และมีบทนิยามความเป็นภาษาไทย การนิยามความหมายจึงมีทั้งเหมือนกันและต่างกัน ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะบทนิยามความหมายที่ต่างกัน จากความหมายต้นทางในปทานุกรมและความหมายปลายทางในพจนานุกรม การเปลี่ยนแปลงความหมายที่ต่างกัน คือ ความหมายแอบเข้า ความหมายกว้างออก และความหมายย้ายที่

ความหมายแคนเทิร์บ

ผู้วิจัยค้นพบมี ๗๗ คำ โดยขอยกตัวอย่างดังต่อไปนี้
จากรูปธรรมเป็นรูปธรรม เช่น

กสม

ເຕີມໝາຍຄິ່ງດອກໄນ້, ຮະດທບິນ

ความหมายแคลน้ำหลีกเพียง ออกไม้

៤

เดิมหมายถึง ถด.ระดของหญิง

ความหมายแคนเข้าเหลือเพียง ถด

ก.๒

ເດືອນທີ່ມີການປົກກຳລັງ ນິງ ມາງເຫຼື້ອງ ອະນຸມາດ

ความหมายడ್ರಾಂ ಹೊಹ್ಲಿಕಪೀಂಗ ಗಲ್ಯಾ

สปัน

เดิมหมายถึง คำสาบาน, คำเชิง, สบถ

ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง คำสาบาน

ເວຄ

เดิมหมายถึง ความเร็ว, กำลังเครื่องถึง, กำลังเร็ว, กระแสหน้า, สายหน้า

ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง ความเร็ว

จากนามธรรมเป็นนามธรรม เช่น

ภาคย์

เดิมหมายถึง กรรมดี, บุญ, โชคดี, โชคร้าย, กรรมไม่ดี

ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง โชค, โชคดี

พิทยา

เดิมหมายถึง ความรู้, วิทยา, รู้แจ้ง, ปรีชา, พระเวท, ศิลปะ, วิชา ๓ หรือวิชา ๔

ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง ความรู้

กับ

เดิมหมายถึง อายุกป, อันตรกป, กระทำ, รำพึง, พิธี, กาล, ข้ออ้าง, ยุค, อุบายน, ข้ออ้าง, ชื่อที่ตั้ง,
กำหนดอายุ อายุมากของคนในยุคนั้นๆ, โวหารแห่งสมณะ, ส่วนที่ ๘๐ ของมหากป, คำริ, จัดแจง,
จัดทำ

ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง อายุของโลกตั้งแต่เมื่อพระพรหมสร้างเสร็จจนถึงเวลา ที่ไฟประลัยกัลป์มาล้างโลก

၃၁

เดิมหมายถึง เที่ยง, มั่นคง, ยั่งยืน, สะવาก, เนื่องๆ, ทกเมื่อ, ตรึกตรอง, แน่นอน

ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง เที่ยง, มั่น

จากรูปธรรมและนามธรรมเป็นนามธรรม

วิธี

เดิมหมายถึง ชนิด,อย่าง, ความถือตัว
ความหมายแบบเข้าเหลือเพียง ความถือตัว

การสอน

เดิมหมายถึงเหตุ, เค้ามูล, การทำร้าย, การเบียดเบี้ยน
ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง เหตุ, เค้ามูล
จากรูปธรรมและนามธรรมเป็นรูปธรรม เช่น

จักษุ

เดิมหมายถึงนัยน์ตา, พุทธญาณ, สัพพัญญุตญาณ, ปัญญา, ญาณในมรรค ๓ เป็นองค์ทាความหมายแอบเข้าเหลือเพียง ตา, ดวงตา

ก้าว

เดิมหมายถึง น่าก้าว, ชนอันบุคคลพึงกลัว, ดุร้าย, หยาบ, แข็ง, กล้า
ความหมายแปรเปลี่ยนเป็นเชิงลบ เช่น น่ากลัว

ความหมายกว้างออก

ผู้วิจัยค้นพบมี ๔๗ คำ โดยขอยกตัวอย่างดังต่อไปนี้
จากรูปธรรมเป็นรูปธรรม เช่น

กธน

ความหมายเดิม คือไม่สังดิ้ง

ความหมายว่างอกคือ ผ้าพิเศษที่พระพทธเจ้าทรงอนุญาตแก่กิษรสงฆ์ เนื่องจากในกาล

กรกฎ

ความหมายเดิม คือ บู

ความหมายกว้างออกคือ ซีอกลุ่มดาวรุ่งปุ๊ เรียกว่า ราศีกรกฎ เป็นราศีที่ ๓ ในจักรราศี

บันทึก

ความหมายเดิม คือโรคผอมเหลือง

ความหมายกว้างของคือ โรคเพื่อเดิน

ສມຮ

ความหมายเดิม คือสังคม

ความหมายกว้างออกคือนางงามซึ่งเป็นที่รัก

ଦ୍ଵାରା

ความหมายเดิม คือนิวชี

ความหมายกว้างออกคือจำนวนที่เขียนไว้บนมุมขวาของอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ฐาน เพื่อแสดงการยกกำลังของฐานนั้นตัวเลขอัตราส่วนซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงได้ในระยะเวลาบัญชีคำ เรียงตามลำดับอักษรที่พิมพ์ไว้ส่วนท้ายของหนังสือเล่ม รวมรวมคำสำคัญ ๆ ซึ่งมีกล่าวถึงในหนังสือ เล่มนั้น โดยบอกเลขหน้า ที่มีคำนั้น ๆ ปรากฏอยู่เพื่อสะดวกแก่การค้น

๘๖

ความหมายเดิม คือเข้ม

ความหมายกว้างออกคือเครื่องซี, รายการ, สารบัญ

กำโนบล

ความหมายเดิม คือแก้ม

ความหมายกว้างออกคือลับ, ลับคล้ำ, ลับໄล້

กำโนล ๑ (ແບບ) ນ. ກໂບລ, ກຮະພຸ້ງແກ້ມ, ເຊັ່ນ ປຽງເປີຍກຳໄບລົບກອຈົດຕາມຈາກສູນ. (ສູນ).
(ປ., ສ. ກໂບລ).

๑๖๙

ความหมายเดิม คือถ้อยคำ

ความหมายกว้างออกคือ เจ้าแม่แห่งวาจา คือ พระสรัสวดี

บัญชีรายรับ

ความหมายเดิม คืออาหารที่รับในบัตรของพระภิกษุ

จักรูปธรรมเป็นนามธรรม เช่น

อังกฤษ, อังกฤษ

ความหมายเดิม คือหน่อ

ความหมายกว้างของคือเชื้อสาย

จากนามธรรมเป็นนามธรรม เช่น

เพรอม

ความหมายเดิม คือความรัก

ความหมายกว้างออกคือสบายนี่เริง อีมใจ ความชอบใจ

จกนамธรรมเป็นรูปธรรม เช่น

၁၂

ความหมายเดิม คือลึก

ความหมายกว้างออกคือ หนังสือตำราที่สำคัญทางศาสนาหรือऐราชศาสตร์ เป็นต้น ลักษณะนี้

เรียกหนังสือตำราเหล่านี้

๕๗

ความหมายเดิม คือสำเร็จแล้ว

ความหมายกว้างของคือ ณ นี่

ความหมายสำคัญที่

ผู้วิจัยค้นพบมี ๖๔ คำ โดยอยู่กตัวอย่างตั้งต่อไปนี้

อาจารย์ปริญญาเป็นรูปธรรม เช่น

ก្រោមពី

ความหมายเดิมคือ คนมีทรัพย์

ย้ายที่ส์ความหมาย คือ ชนชั้นต่ำ

ศิริ

ความหมายเดิมคือเจ็บ เศียร

ย้ายที่ส์ความหมาย คือ น้ำ, ลำธาร, คลอง, ท่อ

ຈລນີ

ความหมายเดิมคือ เลี้ยงพา, เนื้อสมัน

ย้ายที่สู่ความหมายคือ ชนะ

ເສດຖະກິນ

ความหมายเดิมคือหมู่คนมีศิลป์อันมีชาติเสมอ กัน

ย้ายที่สุ่มความหมายคือแคว, แนว, หมวด, หมู่, พวง

นิสาน

ความหมายเดิมคือ เสียงดนตรี,เสียงเหมือนซ้างร้อง

ย้ายที่สู่ความหมาย คือเวลาตั้งแต่ย้ำคำถึงเที่ยงคืน

ສົມກາຣ

ความหมายเดิมคือเครื่องเต้มพร้อม, เครื่องอุดหนุนเครื่องปรง, อุปกรณ์

ย้ายที่สู่ความหมายคือพระที่เป็นเจ้าอาวาส

จากรูปธรรมเป็นนามธรรม เช่น

၁၃

ความหมายเดิมคือสัตว์

ย้ายที่ส์ความหมายคือผี, ซึ่งเกิดแล้ว, ซึ่งเป็นแล้ว

งานน้อมธรรมเป็นนามธรรม เช่น

ວິທຸຮະ

ความหมายเดิมคือความพรากร, แยกกัน

ย้ายที่สู่ความหมายคือเปลี่ยว, ว้าเหว่

อนาคต

ความหมายเดิมคือไม่มีที่พึ่ง

ย้ายที่สุ่มหมายคือสองสาร, สังเวช, สลดใจ

อนาทร

ความหมายเดิมคือความไม่เอื้อเฟื้อ, ดุแคลง, ไม่เห็นแก่กัน, ดูหมิ่น

ย้ายที่ส์ความหมายคือเป็นทักษ์เป็นร้อน, ร้อนอกร้อนใจ

พิจารณา

ความหมายเดิมคือขาดแคลน
ย้ายที่สู่ความหมายคือผิดปกติ, แปลกไป

พิธี

ความหมายเดิมคือชั่นเครื่องแล้ว, โกรธ, ผิด, ยินร้าย
ย้ายที่สู่ความหมายคือผิดปกติ, มีอาการป่วยทางสัญ

พิสูม्य

ความหมายเดิมคือความอัศจรรย์ ย้ายที่สู่ความหมายคือ ความรัก,

၂၅

ความหมายเดิมคือยศ, เกียรตี
ย้ายที่สู่ความหมายคือเย่อหยิ่งพระถือตัวว่ามียศ มีปัญญา มีความรู้ มีกำลัง มีทรัพย์

วารสาร

ความหมายเดิมคือธรรมชาติเครื่องอบรม, ความแต่ง, ความปูน, ความอบรม
ย้ายที่สู่ความหมายคือบุญบำรุง, กุศลที่ทำให้ได้รับลาภยศ,

วิกฤต

ความหมายเดิมคือ ทำหลัก, ทำเปลก, ความทำหลัก, เปลี่ยนแปลง
ย้ายที่สู่ความหมายคืออยู่ในขั้นล่อแหลมต่ออันตราย, อยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ

สารณ์

ความหมายเดิมคือทัวไป, สามัญ
ย้ายที่สู่ความหมายคือตា, เลว; ชั่วชา

สามัญ

ความหมายเดิมคือทว้าไป, สามัญ
ย้ายที่สู่ความหมายคือ Lewtham ตั่งช้า

จากนามธรรมเป็นรูปธรรม เช่น

กับปัญญา

ความหมายเดิมคือ อันสำเร็จ, สมควร

ย้ายที่สู่ความหมายคือ กับข้าว

ສາໄທ

ความหมายเดิมคือยินดี

ຢ້າຍທີ່ສ່ຽງຄວາມໝາຍກືອນໜ້າເມາທີ່ໄດ້ຈາກກາຮ່າມກັກ ເຊັ່ນ ນ້ຳຂາວ ອູ ກະແໜ່

อนิจจัง, อนิจจา

ความหมายเดิมคือไม่เที่ยง

ย้ายที่สู่ความหมายคือคำที่เปล่งออกมาระดับความสงสาร สังเวช เป็นต้น.

อธิการ

ความหมายเดิมคือวิสัยเป็นที่กระทำยิ่ง, อธิการ, คุณอันบุคคลพึงกระทำยิ่ง

ย้ายที่สูงความหมายคือพระที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดไม่มีสมณศักดิ์อย่างอื่นว่า พระอธิการ,

พระที่ดำรงตำแหน่งพระอุปราชมายหรือ เจ้าคณาจารย์ ซึ่งไม่มีสมณศักดิ์อย่างอื่นว่า

เจ้าอธิการ, ตำแหน่งสูงสุดของผู้บริหารในวิทยาลัย

จากน้ำมันธรรมและรปภธรรมเป็นรูปธรรมและนาม

ก้าวปุนฯ

ความหมายเดิมคือ คำริ, รำพึง, จัดแจง, ตระเตรียม, เครื่องแต่ง

ย้ายที่สู่ความหมายคือเจาะจงให้, ที่ดินหรือสิ่งอื่นบนอาคารซึ่งเจ้าของอุทิศผลประโยชน์ให้แก่

วัดหรือศาสนา, ส่วนบุญที่ผู้ทำอุทิศให้แก่ผู้ตาย

วิจารณ์และสรุปผล

การนิยามความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๗ มีทั้งการนิยามความหมายที่เหมือนกันและต่างกันกับการนิยามความหมายของคำบาลีสันสกฤต ในปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๔๗ นิยามความหมายที่ต่างกันมีทั้งนิยามความหมายแบบแคบเข้า นิยามความหมายแบบกว้างออก

และนิยามความหมายแบบบัญญัติที่ คำบาลีสันสกฤตที่มีความหมายโดยตรงจะนิยามความหมายตรงกันส่วนที่มีความหมายโดยอ้อมในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ จะต่างกันกับความหมายในพจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรี-นฤนาถ เพื่อความหมายโดยอ้อมในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ เป็นความหมายที่เกิดขึ้นจากบริบทของสังคมไทย จึงเป็นความหมายที่มีใช้อยู่ในสังคมไทยเท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเบรี่ยบเที่ยบความหมายของคำบาลีสันสกฤตในปathanุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนุญาต พ.ศ. ๒๕๕๓ กับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ที่ผู้วิจัยได้ศึกษานี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการศึกษาการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำบาลีสันสกฤตในปathanุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรี-นุญาต กับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ เท่านั้น ผู้วิจัยเห็นว่าผู้สนใจเรื่องการเปลี่ยนความหมายของคำในภาษาไทยมีประเด็นที่น่าสนใจครบทั้งสองภาษา ดังนี้

๑. ศึกษาเปรียบเทียบความหมายของคำตระกูลไทยที่มีรูปคำเหมือนแต่มีความหมายต่างกันในภาษาไทยอื่นต่าง ๆ โดยเก็บคำจากพจนานุกรม เปรียบเทียบความหมายของคำระหว่างภาษาอื่นไทยเพื่อให้เห็นวิวัฒนาการของความหมายของคำภาษาอื่นไทยที่ใช้อยู่ในภูมิประเทศที่ต่างกัน

๒. การศึกษาเปรียบเทียบความหมายของคำบาลีสันสกฤตในปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กับพจนานุกรมบาลีของอาร์.ซี.ชิลเดอร์ส (R.C.Childers) ที่สมาคมบาลีปกรณ์ดำเนินการจัดพิมพ์มา ก่อน เพื่อเปรียบเทียบการนิยามความหมาย คำบาลีสันสกฤตในภาษาไทย กับการนิยามความหมายคำบาลีสันสกฤตในภาษาอังกฤษ

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยมหाजุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจาก รศ.ดร.วีเลสก์ กิงคำ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และ พศ.ดร.โภวิทย พิมพวง ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์ อย่างดีเยี่ยม

เอกสารอ้างอิง

โครงการ ประมวลศิลป์ วัฒนธรรมคำยิมที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๑๙

วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, มหาวิทยาลัย มหาสารคาม; ๒๕๕๓.
เนติมา พัฒนกุล. การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำในหนังสืออักษรกรีกที่ของ
หมอบรดเลย์. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๔๘.

พัชรี พลางศ์. ความรู้เบื้องต้นทางอรรถศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.
พระธรรมโมเล่และคณะ. สุโพธารังการมัญชรี. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.
พระยาอนุมานราชธน, นิรุกติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๒.
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤตฉบับพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นครปฐม : โรงพิมพ์มหามหากรุ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พูนพงษ์ งามเกزم. คำยึดในภาษาไทยจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๖๕.
กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทศน., ๒๕๓๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๙. กรุงเทพมหานคร: นานมีปุ๊ค
พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๙. กรุงเทพมหานคร: นานมีปุ๊ค
พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

ก-ข : รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๑.

สุกัญญา索吉 ใจกลาง. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านคำและความหมายของคำบาลีสันสกฤต
ในพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๑๕ และ พ.ศ. ๒๕๒๒. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๘.

สุริยา รัตนกุล. อรรถศาสตร์เบื้องต้น. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

อรรถพร ศรีพุ่ม. การวิเคราะห์ความหมายของคำในสำนวนที่มีความหมายเหมือนกันจาก พจนานุกรมฉบับมติชน : การศึกษาเชิงอรรถศาสตร์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาวาจาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

อนุมานราชธน, พระยา. นิรุกติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๒.

Leonard, B. Language. New York. Holt, Rinehart and Winston, 1963.

R. C. Childers. Dictionary of the Pali Language. Fourth Impression. London : Kegan
Paul, Trench, Trubner co., Ltd, 1909.